

УДК 141.7:340.15:94(477)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2026.2.11>

Халявка В'ячеслав Леонідович

аспірант кафедри філософії

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Всеволода Змієнка, 2, Одеса, Україна

orcid.org/0009-0006-6891-7108

ПРАВОВІ НОРМИ «СТАТУТІВ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО» ЯК ПОЧАТКОВА ФОРМА РОЗУМІННЯ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ЦІННОСТІ ПРАЦІ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю філософсько-правового переосмислення ролі праці у станових суспільствах ранньомодерної доби, зокрема в контексті «Статутів Великого князівства Литовського». У сучасній історико-правовій науці недостатньо розкрито проблему праці як соціально зумовленої категорії, що безпосередньо залежала від правового статусу особи та виконувала функцію закріплення соціальної ієрархії.

Мета дослідження полягає у філософсько-правовому аналізі правових норм Статутів Великого князівства Литовського як історичної форми осмислення цінності праці через соціальний статус людини та виявленні механізмів її нормативного закріплення у становому суспільстві.

Методи дослідження. Було використано історико-правовий метод – для аналізу еволюції Статутів 1529, 1566 та 1588 років, герменевтичний метод – для інтерпретації правових текстів, а також соціально-філософський аналіз – для осмислення праці як багатомірної категорії, що поєднує правовий, соціальний і моральний виміри.

Результати дослідження. Встановлено, що у правовій системі Великого князівства Литовського праця не була універсальною правовою категорією, а визначалася соціальним статусом особи. Для шляхти вона виступала як управлінська та військова діяльність, для міщан – як ремісничо-торговельна активність, для селян – як повинність і форма залежності. Доведено, що Статути кодифікували станову модель суспільства, у якій праця виконувала функцію закріплення соціальної нерівності та водночас забезпечувала стабільність соціального порядку. Виявлено, що правові норми Статутів формують ранню форму усвідомлення суспільної цінності праці як елемента соціальної організації.

Ключові слова: Статути Великого князівства Литовського, праця, соціальний статус, станове суспільство, правова система, соціальна стратифікація, філософія права.

Вступ. Проблема осмислення праці у філософсько-правовому вимірі є однією з фундаментальних для історії суспільної думки. Праця в різні історичні епохи сприймалася не лише як економічна необхідність, але і як форма морального самовизначення людини, спосіб реалізації соціального статусу та критерій правового визнання особистості. Особливого значення ця проблема набуває у дослідженні правових пам'яток ранньомодерного періоду, де трудова діяльність закріплювалася не як абстрактне право, а як елемент станового порядку. «Статути Великого князівства Литовського» є однією з найважливіших правових пам'яток Східної Європи XVI століття, що відображають не лише систему юридичних норм, а й цілісну модель соціального буття. Вони фіксують структуру станового суспільства, визначають права, обов'язки, майнові відносини, відповідальність і форми залежності людини. Саме через ці механізми можна виявити приховане розуміння праці як філософської категорії, що визначає місце особи в суспільстві. У Статутах праця не подається як окрема універсальна категорія, однак через регламентацію повинностей, земельних відносин, службових обов'язків, селянської залежності, викупів, штрафів та соціальних санкцій формується специфічне уявлення про її цінність. Праця стає не лише способом забезпечення існування, а формою правового й морального впорядкування

суспільства. Саме тому дослідження правових норм Статутів Великого князівства Литовського потребує не лише юридичного, а й філософського аналізу. У філософському аспекті важливо простежити, як соціальний статус людини впливав на сприйняття праці: для одних вона була привілеєм і джерелом автономії, для інших – обов'язком, формою залежності та засобом відновлення соціальної рівноваги. Такий підхід дозволяє розглядати Статути не лише як кодекс права, а як джерело соціальної філософії, де праця набуває онтологічного, морального та правового значення.

Дослідження правових норм «Статутів Великого князівства Литовського» у сучасній науковій літературі здійснюється переважно у трьох взаємопов'язаних напрямках: **вивчення правової системи Великого князівства Литовського як цілісного правового феномену; аналіз соціального статусу населення в умовах литовсько-руського права; дослідження історичних форм трудових відносин та їх філософсько-правового змісту.**

Перший напрям представлений працями, присвяченими загальній характеристиці Статутів 1529, 1566 та 1588 років як кодифікованої системи права. У дослідженнях Н. Атаманової значна увага приділяється структурі Статуту 1588 року, особливостям побудови правових норм, співвідношенню публічного і приватного права, а також високому рівню законодавчої техніки, що дозволяє розглядати Литовські статути як одну з найрозвиненіших правових пам'яток ранньомодерної Європи. Авторка підкреслює, що Статути стали результатом поєднання звичаєвого руського права, норм римського права та локальної судової практики, що забезпечило їхню тривалу дію на українських землях [1]. Подібну позицію висловлюють М. Яцишин та А. Смолюк, які розглядають Другий Литовський статут 1566 року як зразок прогресивної європейської правової традиції та акцентують увагу на його значенні для формування правової культури українських земель [9]. Натомість, І. Ворончук також наголошує, що Литовські статути були не лише юридичним кодексом, а й відображенням соціальної стратифікації суспільства, що дозволяє аналізувати їх у ширшому соціально-філософському контексті [2].

Другий напрям становлять дослідження соціального статусу населення та станової диференціації у литовсько-руському праві. Так, П. Музиченко, аналізуючи інститути головицини і нав'язки у Статуті 1529 року, доводить безпосередній зв'язок між правовим захистом особи та її соціальним становищем. Адже, розмір відшкодування за шкоду, заподіяну селянину, залежав від його місця у соціальній структурі, що свідчить про юридичне закріплення різної «цінності» праці та життя представників різних станів. Таке трактування дозволяє розглядати працю не лише як господарську діяльність, а як критерій правосуб'єктності особи [5]. Окремі аспекти правового статусу населення розкриваються також у працях Х. Майкут, де досліджується судове представництво та можливість реалізації прав залежно від соціального становища людини [4]. Саме через систему прав, повинностей і санкцій у Статутах формується модель соціального порядку, де праця виступає засобом закріплення статусу.

Третій напрям охоплює дослідження історії трудових відносин та філософського осмислення праці як соціальної категорії. Вітчизняні дослідники А. Гурбик [3] С. Ківалова [7], П. Музиченка [7], А. Панькова [6] та інші розглядають працю в історико-філософському аспекті як моральний обов'язок, форму соціального служіння та засіб легітимації станової нерівності. У їхніх працях праця трактується не лише як економічна функція, а як етичний і правовий **механізм підтримання суспільного порядку**. Особливо важливим є підхід, за яким право на працю та право на результати праці безпосередньо залежали від соціального статусу людини, а отже праця виступала показником свободи або залежності.

Зарубіжні дослідники також формують важливе теоретичне підґрунтя для аналізу обраної проблематики [10; 14]. Наприклад, А. МакІнтуре (A. MacIntyre) розглядає працю як моральну практику, через яку людина реалізує чесноти та соціальну відповідальність [10]; П. Рікоуер (P. Ricoeur) акцентує увагу на праці як формі самоконституювання особистості [11]; М. Вебер (M. Weber) досліджує зв'язок праці з моральною легітимацією соціального порядку [15]; С. Тейлор (C. Taylor) підкреслює значення діяльності як способу самореалізації людини в історичному просторі [13]. Ці концепції дозволяють інтерпретувати Литовські статути не лише як правовий

текст, а як джерело прихованої філософії праці, де трудова діяльність визначає місце людини в соціальному світі.

Отже, сучасна наукова література достатньо ґрунтовно висвітлює проблеми правової системи Великого князівства Литовського, соціальної стратифікації населення та історії трудових відносин. Водночас недостатньо дослідженим залишається саме філософський аспект правових норм Статутів як початкової форми розуміння цінності праці через соціальний статус людини.

Метою статті є філософсько-правовий аналіз правових норм «Статутів Великого князівства Литовського» як історичної форми осмислення праці через соціальний статус людини, а також виявлення прихованих механізмів формування уявлень про суспільну цінність праці в умовах станової організації суспільства.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **дослідницьких завдань**:

– визначити особливості правового регулювання праці у Статутах Великого князівства Литовського, зокрема через систему повинностей, обов'язків, майнових зобов'язань і службових функцій різних соціальних станів;

– проаналізувати залежність оцінки праці від соціального статусу людини у литовсько-руському праві, виявивши, яким чином правові норми закріплювали нерівність у доступі до результатів праці та різні форми її юридичного визнання;

– охарактеризувати правові норми Статутів як початкову форму усвідомлення суспільної цінності праці, у межах якої праця постає не лише економічною діяльністю, а й соціальною, моральною та правовою категорією, що забезпечує функціонування станово організованого суспільства. Таким чином, окреслені завдання спрямовані на виявлення філософсько-правового змісту праці у Статутах Великого князівства Литовського як явища, що виходить за межі суто юридичної регламентації та формує уявлення про соціальний порядок, справедливість і цінність людської діяльності.

Методи дослідження. Вивчення правових норм «Статутів Великого князівства Литовського» з точки зору соціально-філософського осмислення праці передбачало використання комплексу загальнонаукових і спеціально-філософських методів. Насамперед йдеться про історико-правовий метод, який дав змогу проаналізувати норми Статутів у контексті становлення правової системи Великого князівства Литовського та виявити їх зв'язок із соціальною структурою суспільства. Герменевтичний метод забезпечив інтерпретацію текстів Статутів як носіїв прихованих смислів щодо праці, соціального статусу та ціннісних уявлень середньовічного суспільства. Соціально-філософський аналіз дозволив розкрити працю як багатовимірну категорію, що поєднує правовий, моральний та онтологічний виміри. У цьому контексті праця розглядається як форма соціального буття людини, яка визначається її статусом у суспільній ієрархії. Поєднання зазначених методів забезпечує комплексне філософсько-правове осмислення праці у «Статутах Великого князівства Литовського» як історичної форми формування уявлень про її суспільну цінність.

Результати. Правова система Великого князівства Литовського, відображена у Статутах 1529, 1566 та 1588 років, становить складну нормативну конструкцію, у якій регулювання праці не виділяється як самостійний інститут, однак пронизує більшість соціально-правових відносин. Праця у цьому контексті постає не як універсальна економічна категорія, а як елемент станової організації суспільства, безпосередньо пов'язаний із правовим статусом особи. Так, у правовому полі Статутів праця виступає насамперед у формі повинностей і обов'язків, які покладаються на залежні верстви населення.

Правова система Статутів Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588 рр.) формувалася як складний синтез звичаєвого права, руської правової традиції та європейських юридичних практик. У межах цього синтезу праця не була оформлена як самостійний об'єкт правового регулювання у сучасному розумінні, однак вона послідовно присутня як прихована основа соціально-економічних і правових відносин. Її значення розкривається через норми, що регулюють повинності, залежність, власність і відповідальність.

Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 років становлять унікальний комплекс кодифікованого права, який відображає еволюцію правової системи держави та її

поступове ускладнення відповідно до соціально-економічних змін. У філософсько-правовому вимірі вони виступають не лише як юридичні документи, а як форми раціоналізації соціального порядку, у яких закріплюється модель співвідношення людини, праці та влади.

Статут 1529 року («Старий статут») є першою спробою системної кодифікації права ВКЛ. Його структура ще значною мірою спирається на звичаєве право та попередні правові традиції руських земель. Документ охоплює норми кримінального, цивільного, процесуального та частково адміністративного права. У ньому вже простежується чітка станovo-правова диференціація, яка визначає різний обсяг прав і обов'язків залежно від соціального статусу особи.

Статут 1566 року («Волинський статут») відображає етап поглиблення правової систематизації та посилення ролі шляхти як провідного стану. У цьому документі значно розширюється регламентація земельних відносин, служби, повинностей та судочинства. Його структура є більш деталізованою, що свідчить про зростання складності соціальних відносин і необхідність їх більш точного правового врегулювання. Саме тут посилюється нормативне закріплення залежності селянства та формуються більш жорсткі механізми регулювання трудових повинностей.

Статут 1588 року («Третій статут») є найрозвиненішою редакцією, яка узагальнює попередній досвід і закріплює остаточну форму правової системи ВКЛ. Він відзначається високим рівнем юридичної техніки, системністю та внутрішньою логічністю. У ньому особливо чітко простежується ідея правової ієрархії станів, а також деталізація правових механізмів регулювання власності, праці та соціальної залежності. Цей документ фактично кодифікує становий характер суспільства як правову норму.

З правової точки зору Статути Великого князівства Литовського є комплексними кодифікованими актами феодального типу, які поєднують у собі норми приватного та публічного права. Вони виступають не лише як регулятори суспільних відносин, але й як інструмент легітимації соціальної структури. Їхня правова природа визначається поєднанням нормативності, казуїстичності та звичаєвої традиції, що характерно для перехідного етапу розвитку європейського права.

Особливе значення Статутів полягає у їхній дії на українських землях, які входили до складу Великого князівства Литовського. Саме тут вони набули статусу основного джерела права і значною мірою вплинули на формування правової культури, судової практики та соціальних відносин. Для українських територій Статути стали важливим етапом у розвитку правової традиції, оскільки вони поєднували місцеве звичаєве право з більш систематизованими правовими нормами. Ці документи можна розглядати як поступовий процес переходу від розпорошеного звичаєвого регулювання до структурованої правової системи, у якій соціальний порядок набуває раціонально оформленого вигляду. Вони фіксують не лише юридичні норми, але й певну модель світобачення, у якій право виступає механізмом організації суспільної ієрархії та закріплення соціальних ролей.

Зазначимо, що Статути Великого князівства Литовського закріплювали *соціальну стратифікацію як нормативно оформлену систему*. Право не лише фіксувало існуючі соціальні відмінності, але й відтворювало їх через механізми регулювання власності, праці та відповідальності. Тобто, становість набувала статусу юридичної норми, а соціальна нерівність – легітимної форми організації суспільства. У Статутах було виокремлено низку станів. Розглянемо їх.

Шляхта у правовій системі Великого князівства Литовського виступала привілейованим станом, який мав монопольне право на землю, участь в управлінні державою та військовою службою. Її правовий статус базувався на принципі юридичної автономії та особистої недоторканності. У контексті праці шляхта не розглядалася як безпосередній виробник матеріальних благ, натомість виконувала функції управління, оборони та організації суспільного порядку. Таким чином, її діяльність набувала форми «службової праці», що мала високий соціальний престиж і визнавалася суспільно необхідною.

Міщанство становило окрему правову групу, пов'язану з розвитком міст, ремесла та торгівлі. Їхній правовий статус визначався через міські привілеї та самоврядування (магдебурзьке право). Міщани були носіями професійної праці, яка мала економічну цінність і поступово набувала ознак автономної діяльності. Водночас їхні права залишалися обмеженими порівняно зі

шляхтою, що свідчить про неповну соціальну рівність у правовому полі. Праця міщан виступала як джерело міського добробуту та розвитку економічних відносин.

Селянство становило найбільш чисельний і водночас найбільш обмежений у правах стан. У правовій системі Статутів селяни були безпосередньо пов'язані з землею та феодалними повинностями. Їхня праця мала примусовий характер і регулювалася через систему панщини, данин та інших обов'язків. У правовому сенсі селянська праця не визнавалася як джерело соціальної автономії, а розглядалася як обов'язок, закріплений становим статусом.

До *залежного населення* належали різні категорії напіввільних або повністю несвободних осіб, чії права були суттєво обмежені. Їхній правовий статус визначався через особисту або економічну залежність від землевласника. Праця цієї категорії населення була повністю підпорядкована волі власника і мала характер примусової трудової діяльності. У правовій логіці Статутів така праця виступала як елемент майнових відносин.

У філософському вимірі така система відображає уявлення про ієрархічний порядок світу, де кожен стан виконує визначену функцію, а праця виступає не універсальною цінністю, а диференційованою соціальною роллю. Соціальний статус людини стає головним критерієм оцінки її діяльності, що формує специфічну правову онтологію праці у Статутах Великого князівства Литовського.

Варто відзначити, що правове регулювання праці у Статутах Великого князівства Литовського не було оформлене як окрема галузь права у сучасному розумінні, однак воно пронизує майже всі ключові блоки норм – земельні відносини, повинності, службу, відповідальність і майнові права. У філософсько-правовому аспекті праця тут виступає як прихований системоутворювальний принцип, через який відтворюється соціальна ієрархія та закріплюється порядок суспільного буття.

У правовій системі Статутів Великого князівства Литовського праця безпосередньо пов'язана зі становою належністю людини, що визначає її правовий статус, обсяг обов'язків та можливості розпорядження результатами діяльності. Праця не є універсальною категорією, однаковою для всіх суб'єктів права, а набуває диференційованого характеру залежно від соціального положення особи. Для шляхти праця проявляється переважно як управлінська, військова та організаційна діяльність, яка має характер служіння державі та водночас забезпечує реалізацію політичних прав. Для міщан вона набуває форми ремісничо-торговельної активності, що регулюється цеховими нормами та міським правом. Для селян і залежного населення праця є обов'язковою повинністю, юридично закріпленою через феодалні відносини.

Праця у Статутах Великого князівства Литовського функціонує одночасно як обов'язок і як право, але це право розподілене нерівномірно. Вільні стани володіють правом на результати своєї діяльності, тоді як залежні верстви лише виконують працю, результати якої часто привласнюються іншими соціальними групами. У цьому виявляється фундаментальна правова асиметрія, де праця стає *маркером соціальної нерівності*. Соціальна оцінка різних видів праці також є нерівнозначною. Військова служба та управлінська діяльність визнаються почесними, тоді як фізична праця селянства розглядається як низова форма соціальної функції. Така ієрархія відображає не лише економічну структуру суспільства, але й його ціннісно-нормативну систему, у якій праця виконує роль критерію соціальної гідності. У філософському вимірі це дозволяє стверджувати, що у Статутах Великого князівства Литовського праця не є нейтральною економічною категорією, а виступає формою соціальної ідентифікації людини. Вона визначає не лише те, що людина робить, але й ким вона є у правовому та соціальному сенсі.

У Статутах Великого князівства Литовського система повинностей і трудових зобов'язань становить один із ключових механізмів правового закріплення соціальної організації праці. Вона відображає не лише економічні потреби держави та феодалних володінь, але й глибинну правову логіку, відповідно до якої праця розглядається як форма соціального обов'язку, зумовленого становою належністю. Найбільш поширеною формою трудових зобов'язань була *панщина*, яка передбачала регулярне відпрацювання селянами на користь землевласника. Панщина у правовій системі Статутів виступала не як тимчасовий захід, а як інституціоналізована форма

організації селянської праці. Вона юридично закріплювала залежність селян від землевласника і визначала обсяг їхнього трудового навантаження. У філософсько-правовому сенсі панщина є формою нормативного перетворення праці на обов'язок, що не передбачає індивідуальної свободи вибору.

Окрім панщини, важливе місце займали *натуральні та грошові повинності*. Вони передбачали сплату продуктами сільськогосподарського виробництва або грошовими внесками. Ці форми зобов'язань відображають поступовий перехід від суто натурального господарства до більш складних економічних відносин, у яких праця опосередковується обміном і вартісними відносинами. Водночас правова природа цих повинностей зберігає їхню обов'язковість і нерівномірність розподілу між станами.

Державна служба у Статутах Великого князівства Литовського розглядається як окрема форма суспільно необхідної праці, яка покладається насамперед на шляхту. Вона включала адміністративні, судові та управлінські функції. Хоча ця діяльність не мала характеру фізичної праці, вона визнавалася юридично обов'язковою і соціально престижною. Очевидно, що тут державна служба постає як форма легітимізованої «елітарної праці», що забезпечує функціонування політико-правової системи. Військовий обов'язок у Статутах також набуває статусу специфічної форми праці. Він передбачає участь шляхти у захисті держави та виконання оборонних функцій. У правовому сенсі військова служба є не лише обов'язком, але й привілеєм, що підтверджує високий соціальний статус. У філософському вимірі це дозволяє розглядати військову діяльність як синтез обов'язку і честі, де праця набуває героїчного та нормативно піднесеного характеру. Система повинностей у Статутах Великого князівства Литовського демонструє багаторівневу організацію праці, у якій різні соціальні групи виконують різні види трудових функцій. Ця система не лише забезпечує економічне функціонування суспільства, але й відтворює його станову структуру, закріплюючи нерівність як правову норму. Можна відзначити, що трудові повинності у досліджуваних документах виступають як форма соціальної раціоналізації нерівності, де праця стає інструментом підтримання ієрархічного порядку та водночас механізмом інтеграції індивіда у систему суспільних відносин.

У Статутах Великого князівства Литовського майнові права займають центральне місце в системі правового регулювання, оскільки саме через них опосередковано фіксується результат праці різних соціальних груп. У філософсько-правовому вимірі майно виступає матеріалізованим наслідком трудової діяльності, однак його правовий статус суттєво залежить від соціальної належності суб'єкта.

Право власності у Статутах Великого князівства Литовського чітко диференціюється залежно від стану особи. Шляхта володіє повним і захищеним правом власності на землю та результати праці залежного населення. Для неї майнове право є юридично гарантованою формою економічної та політичної влади. Натомість для селян і залежних верств право власності є обмеженим або похідним, оскільки значна частина результатів їхньої праці підпадає під феодальні повинності. Спадкування результатів праці також регулюється становими нормами. Передача майна у спадок залежить від правового статусу особи та характеру її майнових відносин. Для привілейованих станів спадкування виступає як механізм збереження соціального статусу та економічної стабільності роду. Для залежного населення можливості спадкування були суттєво обмежені, що ще раз підкреслює нерівномірність доступу до результатів праці.

Особливе місце займає правова відповідальність за пошкодження майна та результатів трудової діяльності. Адже згадані Статуту передбачають систему штрафів і компенсацій, які залежать від соціального статусу потерпілої сторони. Вартість завданої шкоди оцінюється не лише економічно, але й соціально, що свідчить про тісний зв'язок між майновими правами і становою ієрархією. Порушення майнових прав розглядається як порушення встановленого соціального порядку, що підлягає відновленню через матеріальну компенсацію. Вважаємо, що майнові відносини у Статутах Великого князівства Литовського відображають уявлення про працю як джерело не універсального блага, а станово детермінованого результату. Власність тут не є нейтральною економічною категорією, а виступає правовим закріпленням соціальної

нерівності. Таким чином, майнове право виконує функцію легітимації результатів праці та одночасно відтворення соціальної ієрархії.

Правове регулювання майнових прав, пов'язаних із працею, у Статутах Великого князівства Литовського демонструє, що праця і її результати перебувають у тісній залежності від соціального статусу особи. Тобто майнове право виступало одним із ключових механізмів закріплення станової структури суспільства та формування правового уявлення про цінність праці.

Як бачимо, правова оцінка праці у Статутах Великого князівства Литовського є принципово нерівною та залежною від соціальної структури суспільства. Привілейовані стани – передусім шляхта – розглядаються як носії «високої» праці, пов'язаної з управлінням, військовою службою та судочинством. Їхня діяльність має підвищену правову захищеність і соціальну значущість.

Натомість праця непривілейованих верств, зокрема селян і залежного населення, оцінюється передусім через її обов'язковий характер і підпорядкованість феодалним зобов'язанням. Правовий захист результатів їхньої праці є обмеженим і опосередкованим інтересами власника. Тобто формується чіткий поділ між «цінною» і «службовою» працею, де критерій цінності визначається не змістом діяльності, а соціальним походженням особи. Селянська праця у Статутах Великого князівства Литовського має примусовий характер і виступає основною формою матеріального забезпечення феодалної системи. З точки зору філософії вона постає як форма «неповної суб'єктності», де людина реалізує не власну свободу, а зовнішньо визначений обов'язок.

Правові норми Статутів Великого князівства Литовського (1529, 1566, 1588 рр.) становлять одну з найважливіших ланок формування правової традиції українських земель ранньомодерного періоду. Їхнє значення полягає не лише у кодифікації чинних правових звичаїв, а й у створенні системи, яка тривалий час визначала логіку правового мислення щодо праці, соціального статусу та майнових відносин. Крім того, ці документи продовжують традицію звичаєвого права Київської Русі, але водночас суттєво її трансформують, переводячи регулювання соціально-трудових відносин у площину більш структурованої юридичної системи. У цьому контексті важливо підкреслити, що правове осмислення праці починає набувати більш раціоналізованого характеру: праця вже не лише морально-етична категорія, а й елемент юридично визначених прав та обов'язків.

Проаналізовані Статути виконали функцію «перехідного механізму» між середньовічним розумінням праці як станового обов'язку та ранньомодерністськими уявленнями про працю як регульовану соціально-економічну діяльність.

Еволюція правового розуміння праці у Статутах Великого князівства Литовського демонструє поступовий перехід від жорстко станової моделі до більш диференційованої системи регулювання. У ранніх редакціях Статуту праця переважно розглядається як обов'язок, який визначається соціальним статусом людини. Водночас у пізніших редакціях, особливо у Статуті 1588 року, спостерігається більш деталізоване регулювання господарських і трудових відносин. Цей процес відображає зміну самого статусу праці в правовій системі: вона поступово виходить за межі виключно феодално-станового обов'язку та починає розглядатися як елемент соціально-економічної організації суспільства. Ця трансформація відображає зміну уявлень про людину як суб'єкта праці. Якщо раніше праця визначалася переважно через належність до певного стану, то з часом з'являються елементи, які дозволяють розглядати працю як відносно автономну сферу соціальної активності. Вважаємо, що Статути Великого князівства Литовського є документами, які зафіксували перехідний етап у розвитку трудового права, де праця ще не є універсальним правом, але вже набуває ознак соціально значущої та юридично структурованої діяльності. Це створило передумови для подальшого формування сучасного розуміння праці як правової та соціальної цінності.

Висновки. Аналіз сутності та філософського значення правових норм «Статутів Великого князівства Литовського» (1529, 1566, 1588 рр.) засвідчує, що вони виступали не лише системою феодалного права, а й важливим джерелом формування ранніх уявлень про соціальну цінність праці, яка безпосередньо залежала від станової належності людини. Праця у Статутах не виступає самостійною універсальною правовою категорією, а інтегрована в систему

соціально-правових відносин через повинності, службу, майнові зобов'язання та станову ієрархію. Оцінка праці у правовій системі Великого князівства Литовського прямо залежала від соціального статусу людини. Для шляхти праця ототожнювалася з управлінською, військовою та державною діяльністю і мала високий соціальний престиж. Натомість для селян і залежного населення вона набувала примусового характеру та виступала формою феодалного обов'язку. Тобто, праця виконувала функцію юридичного закріплення соціальної нерівності.

Крім того, правові норми Статутів відображають ранню форму усвідомлення суспільної цінності праці, у якій вона розглядається як механізм підтримання соціального порядку, стабільності та ієрархії. Статути Великого князівства Литовського описують таку станову модель суспільства, у якій право виконує функцію легітимації соціальної стратифікації. Через це праця отримувала диференційовану правову оцінку, що залежала не від її змісту, а від соціального статусу суб'єкта.

Очевидно, що «Статути Великого князівства Литовського» є важливим етапом у розвитку правового осмислення праці на українських землях. Адже вони зафіксували перехід від звичаєвого регулювання до більш систематизованої правової моделі, у якій праця поступово набуває ознак соціально та юридично структурованої діяльності. Отже, Статути Великого князівства Литовського слід розглядати не лише як пам'ятку права, а як джерело соціально-філософського осмислення праці. У них праця постає як багатовимірне явище, що поєднує правовий, соціальний, економічний та моральний виміри й відображає станову організацію суспільства ранньомодерністської доби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманова Н. В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1 (1). С. 22–24.
2. Ворончук І. О. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. Київ : Фенікс, 2012. 712 с.
3. Гурбик А. О. Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 834.
4. Майкут Х. В. Інститут забезпечення зобов'язань на українських землях за Статутами Великого князівства Литовського. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 49. С. 536–542.
5. Музиченко П. П. Соціальний зміст головщини і нав'язки в Статуті Великого князівства Литовського 1529 року. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. Т. 8. С. 110–117.
6. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 1 : Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2002. 464 с.
7. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 2 : Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса : Юридична література, 2003. 560 с.
8. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панька. Одеса : Юридична література, 2004.
9. Яцишин М. М., Смолюк А. І. Волинський статут 1566 р. як взірць прогресивної європейської правової традиції. *Історико-правовий часопис*. 2025. № 1 (24). С. 33–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2025-1/5>
10. MacIntyre A. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed. Notre Dame : University of Notre Dame Press, 2007. 286 p.
11. Obolensky D. *Byzantium and the Slavs*. Crestwood, NY : St. Vladimir's Seminary Press, 1998. 312 p.
12. Ricoeur P. *Oneself as Another*. Chicago : University of Chicago Press, 1992. 363 p.
13. Taylor C. *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. 601 p.

14. Thompson J. *Work, Justice, and Hierarchy in Medieval Thought*. Oxford : Oxford University Press, 2015. 287 p.
15. Weber M. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London : Routledge, 2002. 314 p.

REFERENCES

1. Atamanova, N.V. (2014). Lytovski statuty yak istorychni pamiatky u systemi vitchyznianskykh dzherel prava. [Lithuanian Statutes as historical monuments in the system of domestic sources of law]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*, Vyp. 10-1 (1), S. 22–24. [in Ukrainian].
2. Voronchuk, I.O. (2012). Naseleння Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demohrafichni chynnyky. [Population of Volyn in the 16th – first half of the 17th century: family, household, demographic factors]. Kyiv: Feniks, 712 s. [in Ukrainian].
3. Hurbik, A.O. (2012). Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529, 1566, 1588. [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania 1529, 1566, 1588]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka, T. 9, S. 834. [in Ukrainian].
4. Maykut, Kh.V. (2009). Instytut zabezpechennia zobov'iazan na ukrainskykh zemliakh za Statutamy Velykoho kniazivstva Lytovskoho. [Institute of obligation enforcement on Ukrainian lands under the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, Vyp. 49, S. 536–542. [in Ukrainian].
5. Muzychenko, P.P. (2009). Sotsialnyi zmist holovshchyny i naviazky v Statuti Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku. [Social content of compensation and fines in the Statute of the Grand Duchy of Lithuania of 1529]. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*, T. 8, S. 110–117. [in Ukrainian].
6. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho* (2002). T. 1: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1529 roku. [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, Vol. 1: Statute of 1529]. Odesa: Yurydychna literatura, 464 s. [in Ukrainian].
7. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho* (2003). T. 2: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1566 roku. [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, Vol. 2: Statute of 1566]. Odesa: Yurydychna literatura, 560 s. [in Ukrainian].
8. *Statuty Velykoho kniazivstva Lytovskoho* (2004). T. 3: Statut Velykoho kniazivstva Lytovskoho 1588 roku. Knyha 1. [Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, Vol. 3: Statute of 1588, Book 1]. Odesa: Yurydychna literatura. [in Ukrainian].
9. Yatsyshyn, M.M., Smoliuk, A.I. (2025). Volynskyi statut 1566 r. yak vzirets prohresyvnoi yevropeiskoi pravovoi tradytsii. [Volyn Statute of 1566 as a model of progressive European legal tradition]. *Istoryko-pravovyi chasopys*, № 1 (24), S. 33–40. <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2025-1/5> [in Ukrainian].
10. MacIntyre, A. (2007). *After Virtue: A Study in Moral Theory*. 3rd ed. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 286 p.
11. Obolensky, D. (1998). *Byzantium and the Slavs*. Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary Press, 312 p.
12. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press, 363 p.
13. Taylor, C. (1999). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 601 p.
14. Thompson, J. (2015). *Work, Justice, and Hierarchy in Medieval Thought*. Oxford: Oxford University Press, 287 p.
15. Weber, M. (2002). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Routledge, 314 p.

Khalyavka Viacheslav Leonidovich

Postgraduate Student at the Department of Philosophy

Odesa I.I. Mechnikov National University

2 Zmiiienka Vsevoloda str., Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0000-6891-7108

LEGAL NORMS OF THE “STATUTES OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA” AS AN INITIAL FORM OF UNDERSTANDING THE VALUE OF LABOUR THROUGH HUMAN SOCIAL STATUS

Relevance of the problem. *The relevance of this study is determined by the need for a philosophical and legal rethinking of the role of labour in early modern estate-based societies, particularly in the context of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania. In contemporary historical and legal scholarship, the problem of labour as a socially determined category, directly dependent on a person's legal status and functioning as a mechanism for consolidating social hierarchy, remains insufficiently explored.*

The aim of the study is to provide a philosophical and legal analysis of the legal norms of the Statutes of the Grand Duchy of Lithuania as a historical form of understanding the value of labour through a person's social status, as well as to identify the mechanisms of its normative consolidation within the estate-based social order.

Research methods. *The study employs the historical-legal method to analyze the evolution of the Statutes of 1529, 1566, and 1588, the hermeneutic method for interpreting legal texts, and a socio-philosophical approach to conceptualize labour as a multidimensional category combining legal, social, and moral dimensions.*

Results of the study. *It has been established that in the legal system of the Grand Duchy of Lithuania, labour was not a universal legal category but was determined by a person's social status. For the nobility, it manifested as administrative and military service; for townspeople, as craft and trade activity; and for peasants, as compulsory labour and a form of dependence. It has been demonstrated that the Statutes codified an estate-based model of society in which labour functioned as a mechanism for consolidating social inequality while simultaneously ensuring social stability. The legal norms of the Statutes thus reflect an early form of understanding the social value of labour as an element of societal organization.*

Key words: *Statutes of the Grand Duchy of Lithuania, labour, social status, estate society, legal system, social stratification, philosophy of law.*

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026